

PROJEKT INES. Fem kvinnor i inbördeskriget 1918

Lärrarhandledning för högstadiet

Hej lärare!

Denna lärarhandledning riktar sig främst till undervisning i modersmål och/eller historia då arbetet med *Projekt Ines* går att koppla direkt till undervisningsmålen i dessa ämnen. Boken öppnar även upp för goda möjligheter till ämnesövergripande undervisning i dessa två ämnen.

Lärarhandledningen är indelad i tre delar. Den första delen är en introduktion och tar omkring 15 minuter i klassrummet. Den andra delen består av textutdrag ur boken med diskussionsfrågor som eleverna kan diskutera i smågrupper och sedan i helklass. Tiden och antalet delar i utdragen som ni läser kan ni styra enligt era behov och möjligheter. Jag har valt utdrag som handlar om Anita Topelius, den av kvinnorna som era elever förhoppningsvis har lättast att identifiera sig med.

Den sista delen i handledningen är för er lärare som vill jobba vidare med en större examinerande uppgift.

Se min lärarhandledning som en inspiration att komma igång. Spinn gärna vidare och gör era egna diskussionsfrågor och uppgifter.

Ni är välkomna att höra av er till mig om ni lärare eller era elever har frågor och funderingar.

Med vänlig hälsning

Anna Lindholm

anna.lindholm83@gmail.com

DEL 1 - introduktion

Öppning

“Jag skulle inte velat lära mig något om historia om det bara handlade om män” (Frida Bogren, elev på Bagarmossen skola utanför Stockholm, Dagens nyheter 15.1 2015)

Låt eleverna diskutera citatet. Vad menar Frida Bogren? Varför vill hon inte bara läsa om män i historieundervisningen? Har eleverna i klassen tänkt i samma banor?

Berätta om bakgrunden till boken

Anna Lindholm, författaren till boken *Projekt Ines. Fem kvinnor i inbördeskriget 1918* (Schildts & Söderströms 2015), tröttnade på att samtalen om Finlands krigiska historia förs främst mellan experter och redan kunniga. Hon tröttnade på att unga människor anklagas för historielöshet samtidigt som de inte görs delaktiga i samtalen om Finlands historia. I *Projekt Ines* pekar Anna Lindholm dessutom på mansdominansen i historieskrivningen och historieböckerna, att det främst är män som skriver om män och därför blir historien mer intressant för män. I skolan kan det leda till att pojkar tycker att historia är roligare och intressantare än flickor.

När antalet kvinnor och män har räknats i historieböcker har det visat sig att kvinnorna är få medan männen är många. Kvinnors aktivitet och liv har tolkats som oviktiga. Men utan kvinnors delaktighet och arbete under historien och Finlands krig hade vi inte varit där vi är idag. Om vi menar allvar med mänskliga rättigheter och allas lika värde kan inte halva befolkningens historia och delaktighet nedvärderas, menar Anna Lindholm som tog saken i egna händer och skrev en bok inbördeskriget.

Projekt Ines utgår från fem kvinnors liv och perspektiv. Kvinnorna är:

- Författarens egen mammas farmor Ines Nyberg i Snappertuna som blir ensam med tre barn under kriget, då hennes man blir fängslad av röda
- Skärgårdskvinnan Josefina Hägg i Snappertuna som också blir ensam hemma med sju barn då hennes man blir tillfångatagen av vita
- Sjuksköterskan Dagmar Ruin, som räddar sårade soldater på vita sidan medan skotten viner ovanför hennes huvud
- Den unga Napoleonromantiska överklasskvinnan Anita Topelius som går på internatskola i Grankulla
- Den politiskt engagerade Anna Forsström som i många år argumenterat för arbetarnas frigörelse genom socialismen.

DEL 2 - Läsa och diskutera utdrag ur boken

Utdrag 1 - Anitas liv innan inbördeskriget bryter ut

Innan inbördeskriget bryter ut berättar Anita i sin dagbok om ett liv där vänner, fest, kärleksliv och skola prioriteras i första hand. Ute i Europa pågår första världskriget men i Finland lever Anita i fred. I utdraget berättar Anita om en Tönne som hon blivit kär i.

»BRA SKADA ATT jag inte räknade danserna med honom, för det skulle blivit en hög siffra.« Anita sitter i nattskjortan i sängen med penna och dagbok den 5 december 1914, och hon nämner för första gången Tönne. Nu ska han komma att bli huvudperson i dagboken, och några dagar senare erkänner Anita att hon är kär i denna Tönne samt att hon vet att hennes känslor är besvarade. Efter jullovet 1914–1915 inleder de en relation och i några månader ler livet för Anita. De umgås på fritiden i Grankulla. Ofta hänger de i gäng med andra elever. Förhållandet är lika oskyldigt som hett.

Den 22 januari skriver Anita i sin dagbok:

I går voro vi på sparkutfärd. Ett gudomligt före! Men jag var på jävligt humör. Grälet mellan Tönne o. mig fortsatte, nämligen jag fortsatte det. Jag pikade honom obarmhärtigt hela tiden och fastän jag såg att han ville ha mig på sin sparkare, for jag så gott som hela tiden med Bergis. För att hämnas kom han inte med de andra och följde hem mig utan for sina egna vägar. Men idag är det så rysligt väl igen! Vi har ju varit och skidat på tu man hand och just innan vi skulle skiljas sade han riktigt med eftertryck: »I kväll (vi skola på utflykt i dag också) tar endera du eller jag sparkstötting, det gör mig detsamma vilkendera, men historien från igår får inte upprepas«. Så att nu får jag väl en trevlig kväll. I dag på mellantimmen fotograferade vi varandra. Det var oerhört löjligt, vi stodo mitt emot varandra och så knäppte vi precis på samma gång. Alla omkring oss gapskrattade.

Anita och Tönne bråkar och blir sams. Men i februari 1915 ska Anita plötsligt inte gå i skolan i Grankulla. Det är mamma Nadine som tar henne ur skolan, kanske för att få ett slut på relationen mellan Anita och Tönne. Fram till påsk blir det i stället hemstudier med »Frk Nylund« och Nadine försöker stoppa henne från att brevväxla med Tönne under de här veckorna, men de skriver ändå. Ibland skickar de med ett foto i kuvertet. Anita längtar efter Tönne och Grankulla men verkar ändå tålmodigt vänta på att få återvända och drygt sex veckor senare är hon tillbaka. »Det är totalt omöjligt att tänka sig att jag åter är här; alltför härligt för att vara sant.«

Den 11 april skriver hon att de har svårt att hålla sams och att hon av någon anledning har en »sådan förfärlig lust att förarga Tönne«. »Jag vet inte varför«, skriver hon. Tönne ger tillbaka genom att inte bjuda upp henne till dans och detta gör Anita olycklig.

Det är nu det blir trassel mellan dem. Den 12 april är Anita övertygad om att det aldrig kommer att bli bra mellan Tönne och henne igen. »Men ett är säkert, det må hända vad som helst: jag kommer aldrig glömma honom.« Danserna och livet i Grankulla fortsätter. Anita bor tillsammans med Medina och Mocka och ibland drar de sig undan för att skvallra och för att reda ut vad som egentligen händer.

Söndag – 18 april 1915.

I går på eftermiddagen, när Medina och jag voro ute och spatsera', kommo vi att tala om huru sluten och tyst Tönne varit på sista tiden. Hon trodde sig veta orsaken, men ville inte säga det. Till slut så medgav hon att Tönne nog själv inte riktigt visste vem han tyckte om, Else eller mig. Under min frånvaro hade

han varit mycket tillsammans med Else. Medina frågade om jag brydde mig om det och jag svarade nej. Det var ju en lögn, men jag kände på mig att jag inte kunde förråda mig för henne. Jag beslöt genast att, ske vad som helst, göra slut på min ovisshet samma kväll på konventet. Och det gjorde jag. Tönne bryr sig inte mera om Else. När konventtidningen upplästes satt han och fixerade mig, och när Ester litet senare spelade Sibelius' nocturne, tittade vi plötsligt intensivt på varandra och vi kände på oss att allt med ens blivit klart mellan oss. När vi vid 11-tiden på kvällen gingo hem, var det en helt annan Tönne jag pratade med än några timmar förut. Glad och livad hade han blivit igen och det tvungna förhållande som rätt allt sedan jag kommit tillbaka, det var som bortblåst.

Anita både litar och litar ändå inte på sin rumskompis Medina. Å ena sidan tror hon på det Medina berättar, å andra sidan visar hon inte för henne vad hon faktiskt känner. Och Tönne som Anita säkert skulle vinna på att ta ett ordentligt snack med spänner hon bara blicken i och räknar med att hon med detta har honom där hon vill.

Den 30 april 1915 firar hon sin sextonde födelsedag. »16år! Så underbart det låter«, skriver hon och fortsätter: »En sådan oändligt lång rad av år som ligger bakom en«. Anita skriver att hon nu som sextonåring känner sig mogen och äldre och att det har med Tönne att göra. »Det har varit ett av mina lyckligaste år«.

Känslorna svänger än hit, än dit. För bara fem dagar senare går allt med Tönne i kras och ingenting ska längre bli som förr. På en fest i början av maj berättar Medina, som tycks vara insatt i relationerna bland vännerna, att Tönne tycker om Else. Samma kväll promenerar Tönne och Else till sent in på natten. Dubbelt sviken är Anita nu. Både av en vän och av sin kära Tönne.

Diskutera i smågrupper

1. På vilket sätt visar Anitas dagbok att året är 1915 och inte 2015? Vad lägger ni märke till som är lika eller annorlunda jämfört med er egen tid? Hur är det att vara kär idag jämfört med på Anitas tid?
2. Skriver ni själva dagbok? Vad berättar era dagböcker om vår samtid som människor om hundra år kan skriva i historieböckerna?
3. Hur tror ni Anita skulle reagera om hon visste att hennes dagbok numera finns publicerad i en bok om inbördeskriget?
4. Ställ egna frågor ni tycker är intressanta att diskutera utifrån textutdraget.

Utdrag 2 - Anitas liv mitt i inbördeskriget

Textutdragen nedan består av tre kortare delar ur Projekt Ines. De handlar om Anita Topelius liv och flykt under kriget. Nu är det inte längre fester, vänner och kärleksliv som står i centrum. I stället har inbördeskriget tagit den platsen. I Anitas dagbok får vi se kriget ur en ung människans synvinkel.

(Utdrag nedan från sid. 156)

»DET ÄR INBÖRDESKRIG! Och det är fasantfullt«, skriver Anita. »Våra härliga unga gossar strida mot de råa finska huliganerna«, fortsätter hon sedan. Det har varit tyst i dagboken en hel sommar och höst och hunnit bli den 30 januari 1918 innan nästa dagboksinslägg kommer till. Men nu är det alltså inbördeskrig. Då kan inte Anita låta pennan ligga.

»Där strida de och ge sina unga liv o. vi göra ingenting, ingenting«. Hon känner sig otillräcklig där hon sitter. Men hon är välunderrättad tack vare att hennes pappa och även syster Bibi befinner sig ute i händelsernas centrum.

Nästa dag skriver Anita igen och det är nu som hon blivit underrättad om Hans Cronstedts död i slaget i Kervo.

Bibi ringde just upp. Det har stått ett slag vid Kervo idag morgse, men nu är det slut. 10 sårade och en död av de våra ligger på Nickby. Pappa reste efter Bibi och då få vi detaljer, ty nu vet vi ingenting ännu. De har ju stritt nu i 3 ½ år men det har varit så långt borta. Nu gäller det våra söner och våra egna hem o. det är förfärligt. Vad äro alla böcker om krig o. revolution värda då vi själva äro mitt inne i en fasansfull verklighet. Finland blev förklarat självständigt för 2 månader sedan. Ett så härligt ord som blir profanerat. Skön frihet med mord o. blod o. plundringar! Det är socialisternas, »de rödas« dröm om frihet och jämlikhet. »Ned med borgarna« skrika de överallt, och vi komma att duka under trots vår tapperhet, ty »de röda« med soldaterna bakom sig, den ryska militären, de utgöra den råa styrkan.

I hennes kontext är sakernas tillstånd sådant att de vita är »härliga unga gossar« och de röda är »finska huliganer«. Det vita perspektivet står svart på vitt i hennes dagbok och ingenting är konstigt med det, med tanke på hennes hemmiljö, bakgrund och efternamn.

»Bibi var alldeles sjuk av allt elände hon fått se. Hans [Cronstedt] blev dödad på ett fruktansvärt sätt: hela hjärnan bortsliten. Han hade varit så tapper, stormat fram bland de främsta«, vet Anita berätta. Den sista januari flyttar hon från Savijärvi till Kullo gård, men innan hon beger sig dit träffar hon skyddskårister i Nickby. »Hejlt fick en kula genom byxorna men blev icke sårad. Nu håller vi på att sticka vantar åt dem. Två par är färdiga.«

På Kullo gård, 15 kilometer väster om Borgå, heter värdparet Frankenhaeuser och där sticker Anita vantar till skyddskårister och får höra ryktet om vad som sker i kriget. »De röda mörda åt höger och vänster« i Helsingfors får hon veta.

[...]

»Det enda som påminner om gamla tider är vår okuvliga längtan efter snask«, konstaterar Anita där de sitter i vindsrummet och sticker vantar åt skyddskåristerna. På Kullo ska hon stanna en vecka till, innan hon dramatiskt flyr vidare till Emsalös yttersta udde.

Diskutera

1. Varför känner sig Anita sysslolös? Hur skulle ni känna i hennes situation?
2. Anita sticker vantar till vita soldater och längtar efter godis. Vad skulle ni göra i ett krig? Vad skulle ni längta mest efter?
3. Hur känns det att tänka sig in i att det skulle bli krig i Finland igen?
4. Vilka frågor väcks hos er, som ni vill diskutera? Ställ egna frågor!

(Utdrag nedan från sid. 168ff)

ANITA HAR NU varit en vecka på Kullo gård. Där har de ätit godis och stickat vantar men efter hand har oron stigit och de måste fly vidare. Anita skriver:

Stämningen var upphetsad och för att lugna oss gingo Karin, Katri, och jag ut. Kl. 5. Vi hade inte varit ute länge då vi hörde Maja ropa på oss. »Skynda er att packa, vi måste flykta.«

På några minuter måste de komma iväg. De har fått uppgifter om att de röda ska finnas i närheten och Anita samlar ihop sina saker och ger sig iväg med oknäppta kängor. Nu ska de ut i kolmörker, på en väg de inte kan.

Vi hade tre hästar, två från S[avi]järvi och en från Kullo. Alla fem barnen med Maja, barnsköterska o. kusk i den första, så Tone o. fröken Stenbäck, till sist Karin, Katri o jag, två karlar på bockar plus en tio kolli, pälsar, fällar, nattlinnen o. jag på medarna. Fru F[rankenheuse]r och herr Stenbäck vinkade till oss från trappan, o. så bar det av.

De har svårt att ta sig fram i djup snö genom skogen. Packning trillar av flera gånger och Anita måste med snön upp till knäna försöka få fatt på sakerna. De tar sig ändå vidare och ut på isen som är svag och sörjig. »Men allt bar det av i rasande fart«, berättar Anita.

Plötsligt hörde vi ett hjärtskärande skri o. när vi böjde oss åt sidan sågo vi huru den första släden med barnen fallit in. Hästen slog vilt omkring sig o. släden syntes icke mer än till hälften o. det svarta vattnet steg o. steg. Barnen vrålade, barnflickan skrek på »Urban« o. det hela var en enda svart oredig massa.

Anita fångar upp ett av barnen men faller strax därefter själv i. Isen under henne brister och hon sjunker ner i vattnet men räddas. Genomblöt sätter hon sig bakom en av hästarna och kör släden ända till Havsudden.

Jag hade fullt upp med att med stelfrusna fingrar styra hästen genom snö o. is, till hälften stående i släden o. med tre liv på mitt ansvar. Efter en fasansfullt lång väg sågo vi äntligen ljusen från Emsalö gård skymta fram. Barnen hade lagts till sängs o. vi skyndade att få av oss de drypande kläderna. Klockan var 9 o. vi hade inte ätit sedan kl. 3. Vi kände oss som kungar i friherrinnans Wendts lånade plagg o. med ett glas varmt the o. en sur brödbit framför oss.

Diskutera

1. Anita flyr tillsammans med några barn genom en mörk och snötäckt skog. Vad skulle ni packa ner i ryggsäcken om ni också behövde fly?
2. Anita räddar livet på ett av barnen som faller genom isen. Hur tror ni att det kommer det sig att Anita klarar flykten och farorna så bra? Hur förändras vi människor av krig?
3. Vilka frågor väcks hos er när ni läser om Anitas flykt? Vad kommer ni att tänka på? Ställ egna frågor!

(Utdrag nedan från s.255ff)

»**MÄTTE DET NU** hända något snart, snart, annars orkar människorna ej mera. Fastän nog är människornas anpassningsförmåga ofantligt stor. Franska revolutionen räckte 6 år, o. människorna stodo ut. Hörde man förr om ett enda mord var man upprörd i flera dagar. Nu sker det dagligen mord o. plundringar o. man lever ännu och orka ännu hoppas.«

Anita väntar spánt på vad som ska hända. Tyskarna ska vara på ingång, »men man vet ju ingenting« utbrister hon söndagen den 7 april.

Hon har sedan några veckor tillbaka befunnit sig i Helsingfors där hon arbetar med Sophie Mannerheim. På kirurgens elevskola blir Anita fullt sysselsatt och hon räknar upp alla ämnen

hon nu läser »kemi, anatomi, födoämneslära, hygien, etik, teoretisk sjukvård, praktisk sjukvård, massage, förbandsläggning o. matlagning«. Hon har fått så mycket att göra att hon inte längre »hinner tänka på allt gräsligt« även om det framgår av dagboken att det inte är riktigt så enkelt.

»Igår kväll hade vi svårt att tänka på syror och baser i kemin ... ty kanonerna spelade långt ute till havs; det är ryssarna som spränga sina skepp o. fly från de annalkande tyskarna«, skriver Anita den 4 april då hon fått höra att tyskarna landstigit i Hangö.

Under tiden som de väntar på tyskarna uppmärksammar Anita flyg som »kretsas ganska lågt o. kasta ner proklamationer som människor ursinnigt slåss om på gatorna«. Lördagen den 6 april skalar hon morötter »i ett folkök till de fångna reallyceisternas middag« – till Ines make Verner med andra ord.

Där i folköket tycks de ha bra stämning. »Där var ett liv: halva H:fors, det skalades o. pratades o. skrattades så att vi säkert inte som en gammal dam sade skulle hört om bombardemanget börjat.«

Förutom det träffar hon sin bror Gunnar och konstaterar att hans äventyr under inbördeskriget »gjort honom gott«. »Han var mjukare o. vänligare. Jag är säker på att den förfärliga tiden vi gå igenom uppfostrar människor mer än flera års lidande skulle göra.«

Och så har hon firat faster Ettis födelsedag tillsammans med familjen.

Vi fick en vaniljekaka till dessert och samtliga medlemmar upphävde ett vrål av förtjusning: sådant har vi inte sett på månader. Tänk på Havsuddens svarta bröd! Tidens tecken, då den i matväg bortskämda Topeliuska familjen vrålar för en liten kaka!

Jag ser framför mig hur familjen är så gott som samlad, hur de vrålar över kakan och hur de skrattar.

Diskutera

1. Anita konstaterar att hon vant sig vid mord och plundringar. Hur tror ni att vår syn på krig förändras när vi själva drabbas av det?
2. Anita hör kriget komma närmare och närmare. Hur tror ni att det är att gå i skola samtidigt som ett krig pågår utanför fönstret? Vilka fördelar och nackdelar finns det med att elever fortsätter gå i skolan trots att det inte är fred?
3. Mitt i kriget har de roligt och skrattar också. Hur ser ni på det? Hur kan det komma sig att de kan vara glada samtidigt som kriget håller på att nå sin kulmen?
4. Just nu pågår ett inbördeskrig i Syrien. Vilka likheter och olikheter tror ni finns mellan Finlands inbördeskrig 1918 och det krig som pågår nu i Syrien?
5. Ställ egna frågor som ni vill diskutera!

DEL 3 - Examinationsuppgifter

Insändare eller argumenterande tal

Skriv en insändare till en dagstidning eller håll ett tal inför klassen i vilken du argumenterar för en tes med hjälp av dina kunskaper i historia och modersmål. Välj tes utifrån något av förslagen nedan eller formulera en egen inom temat fred och krig i Finland.

- Vad bör vi lära av vår historia? Vilka framgångar och/eller misstag vinner vi på att lära oss av och varför? Hur ska vi använda dessa när vi bygger vår framtid? Formulera en egen åsikt och argumentera för den.
- Finlands inbördeskrig uppstod på grund av grupperingar och missnöje bland människor i landet. Hur har vi människor skapat grupper och motsättningar i Finland i dag och historiskt. Vilka orsaker ligger bakom grupperingar och konflikter? Hur ska vi tänka och behandla varandra för att få leva i en fredlig framtid? Formulera en egen åsikt och argumentera för den.

Novell

Skriv en realistisk och lärorik novell som utspelar sig 1918 med en ung människa i huvudrollen. Inspireras av Anita Topelius dagbok i *Projekt Ines*.

Kolumn

Skriv en kolumn som diskuterar skolans roll för att väcka intresse för vår historia och skapa framtidstro och samhällsengagemang hos unga i en orolig och krigisk värld.